

شرح احوال نورالدین عبدالرحمن جامی

بقلم آقای ذبیح الله صفا

بوستان شعر و ادب فارسی مزین بگل‌های گونه گو نیست که مهر هر يك به نوعی در درون جان راه میجوید و از طریق بغارت دل آهنگ میکند. این لازمه جمال و زیبایی و شکوه و جلال آنست. ما بهر جلوه ای از جمال بنوعی تازه دل می‌بازیم و غافلانه چنین می‌پنداریم که دلی پر هوس و هر جانی داریم اما چون بکنه و غایت این عشق‌ها رسیم همه را منبعث از يك حس و متوجه بيك نهایت می‌یابیم.

آنکس که چون من روزی آشفته‌وارد دست‌بدیوان حافظ میبرد و زمانی سراسیمه. وش چنگ بقرآن عجم میزند، ساعتی دربند حلاوت سخنان سعدیست و لحظه ای گرفتار اوصاف استادانه نظامی، دلی بلهوس ندارد و در عاشقی ناپایدار و تازه کار نیست! چه او در آتش عشقی میسوزد که اینها همه شراره‌ها و شعله‌های آنست. او دربند فصاحت و بلاغت گوینده، وانسجام و جزلت کلام است و هر جا که از این اوصاف اثری بیند پایتاوله سیر را همانجا می‌گشاید و بساط قلندری را همانجامی گسترده.

در شعر و ادب فارسی از این منزلگاهها بسیار است و در هر دور و زمانی که بنگریم و هر جا که بسیر پردازیم بجلوه ای جدید از جلوات فصاحت و شیوایی باز میخوریم که لا محاله چندگاهی باید دیده دل را بدان روشن داریم و از حظ نظر والتذاذ بصیر و لذت دل فارغ نباشیم.

چگونه میتوان از برابر آثار سنائی گذشت و آنجا چند گاهم. خیره نماند؛ صد

از نیوشیدن کلام آن شیفته نیشابوری چگونه میسر است. آن عاشق سودا زده بلخ را بر چه منوال میتوان ترک گفت و دامن آن پیر دانشمند و شیرین سخن جام را چه تاویل از دست توان داد؟

از خصائص ادب فارسی یکی همینست که هر کسی در دریای زخار طبع و ذوق و هنر یکی از هنرمندان غرقه است و بیندار خود بآب حیات رسیده و زندگی جاوید یافته و بهمین سبب اگر در باره ستارگان قدر اول و دوم آسمان شعر و ادب فارسی سالها بفحص و تحقیق مشغول باشیم هنوز يك کار از هزار انجام نداده ایم و مشق از خروار نگرفته. پس هر که درین باب بکوشد بازی از دوش آیندگان برداشته و گرهی از دشواریها گشوده و سنگی از پیش پای محققان و متتبعان دور کرده و بالاتر از همه اینها با توضیح احوال و آثار نیاکان خدمتی بآبناء وطن نموده است. زیرا چنانکه میدانیم تحقیق در احوال شاعران و نویسندگان هر زبان و هر ملت یکی از وسایل بزرگ تحکیم بنیان ملیت است چه ملیت هر ملت نخست بزبان و فرهنگ ملی او باز بسته است و آنگاه بعوامل دیگر. زبان و فرهنگ ملی نشانه بارز و بزرگ قومیت هر قوم و وسیله نزدیکی طبقات و آحاد يك ملت در حال حاضر بیکدیگر و دست موزه آرتباط نسل حاضر با اسلاف و پیشینیان اوست. ما چون چند زبان را بیکدیگر بناموزیم آنگاه بچند ملت بسته و بعبارت دیگر از خصائص ملی چند ملت متأثریم.

امروز ما بتحکیم بنیاد ملیت خود حاجت بسیار داریم و نخستین راهی که باید در این باب پیش گیریم توجه بزبان و ادبیات و احیاء مفاخر و آثار گذشتگان ماست. ما از گات ها تا عهد حاضر دارای ادبیات و آثار فکری سه هزار ساله ایم و باید از این سابقه متمدن ادبی فواید شگرف برگیریم و بر بسیاری از مشکلات ملی و تژادی که برور دهور و در امتداد قرون و اعصار پدیدار شده است فائق آئیم. از اینجاست که

۱ - بنا بر دلایل متقن که در دست است و برخی از محققان اروپایی نیز بدان متوجه شده اند زندگی زرتشت پیغامبر در آنسوی قرن دهم پیش از میلاد میگذشته و کات ها اقلاً بهزار سال پیش از میلاد متعلق است.

من تحقیق در احوال و آثار اسانید گذشته را یکی از بهترین وسایل تحکیم بنیاد قومیت و ایقاف حس خواب آلوده ملت ایرانیان میدانم. این تحقیق در احوال بزرگان گذشته خود میتواند فایده بزرگ دیگری نیز از تحقیق در احوال بزرگان گذشته خود میتواند بدست آورد و آن تربیت افراد و مبارزه با رذایل و پستیها و تجریض و تشویق معاصران و آیندگانست بر کوشش و مجاهدت در ادای وظائف ملی و فردی و اجتماعی؛ میگویند بهترین راه تربیت اخلاقی تربیت غیر مستقیم است و مراد از این تربیت ایجاد حس مجاهدت و فعالیت و نظایر آنهاست در افراد از طریق بیان احوال بزرگان سیاسیت و تاریخ و ادب و مذهب. پس ما با مطالعه احوال و آثار و آگاهی از مجاهدات و فداکاری های بزرگان میتوانیم خود را در دبستان آزاد مطالعه و تحقیق اصلاح کنیم و از این راه بر بسیاری از نتایج اخلاقی و اجتماعی دست یابیم.

این جهات و دلایل ما را بر آن میدارد که از زحمات و مجاهداتی که جناب آقای علی اصغر حکمت در نگارش شرح احوال جامی متحمل شده اند بنام ادب و ادبیات سیاسگزاری کنیم. نویسنده فاضل احوال و آثار جامی در عین اشتغال بمشاغل متعدد سیاسی و خدمات لایح و آشکاری که در تصدی اداره وزارتخانههای مختلف انجام داده اند بر عادت مستمر خویش از بحث و استقصاء در زبان و ادبیات فارسی نیز خودداری ننموده و اخیراً تحقیق جامی در احوال و آثار جامی گرد آورده و منتشر ساخته اند.

نور الدین عبدالرحمن جامی از دانشمندان و شاعران و نویسندگان بزرگ ایران در قرن نهم است که بسال ۸۱۷ در تربت شیخ جام متولد شد و بسال ۸۹۸ در گذشت و زندگی او چنانکه میبینید بتمامی در قرن نهم هجری گذشته است.

این قرن چنانکه میدانیم قرن انحطاط علم و ادب در ایرانست، با آنکه اعقاب تیمور مردمی خوش ذوق و ادب دوست و هنر پرور بودند، اوضاع اجتماعی و احوال سیاسی ایران چنین تقاضا میکرد که علم و ادب در ایران [که گرفتار حلات بزرگ

چنگیز (۶۱۶) و تیمور (۷۷۱) و خونریزی های هولناگو و کشتا کشتهای سخت امارت طلبان میان فوت ابوسعید بهادر خان (۷۳۶) و ظهور سلطنت تیمور در ایران و نزاعهای خانمان سوز اعقاب تیمور و امرای دیگر گردیده و بوم بوار و هلاکت و پریشانی و آشفتگی بر انحاء و اقطار این کشور بال گستر شده بود [بسرعتی عجیب آنهنگ انحطاط و فترت کند و خاصه زبان پارسی بر اثر عوامل مذکور و جهات و عللی که اکنون جای بیان آنها نیست بسستی و رکاکت دچار شود .

از اینجاست که ما در عهد تیموری با همه تشویقهای امرا و شاهزادگان تیموری و ایجاد مراکز ادبی مانند محفل بزرگ بایسنقرین شاهرخ و امیر حسین بایقرا کمتر کسیرا مییابیم که بکالبد نیم جان زبان فارسی جانی دهد و بتواند خود را بپایه و مقام استادان بزرگ شعر و ادب فارسی رساند .

جامی بزرگترین کسی است که در این ایام ظهور کرد و توانست سنت متقدمان را در سخنوری تجدید کند و راه و رسم آنانرا نو سازد . زندگی این مرد سر مشقی از کوشش و مجاهدت و تقوی و پرهیزکاری است . جامی شاعری درباری و متملق و حقیر نبود بلکه مردی دانشمند و عارف و شاعر و شریف و جلیل القدر بود که شاهزادگان و وزیران و شاهان بزرگ عصر بدیده اعتبار و اعتماد را در او مینگریستند . سراسر زندگی این مرد بتعلم و تعلیم و تألیف کتب و نظم منظومه های گوناگون از غزل و قصیده و مثنوی گذشته و از و کتابهای بسیار در فنون مختلف ادب بجای مانده است . مهمترین آثار وی از لحاظ تحقیق در زبان و ادب فارسی کتابهای افحات الانس و بهارستان و هفت اورنگ و دیوان قصائد و مقطعات اوست .

در شرح احوال این مرد تا کنون تحقیق انتقادی مفصلی نشده بود و جز یکی دو مقدمه بر کتابهای سلامان و ابسال و بهارستان و آنچه در مجلد دوم فهرست نسخ فارسی کتابخانه موزه بریتانیا تألیف چارلز ریو دیده میشود کتابی مستقل و جامع در باب

اوو آثارش در دست نبود. اما اکنون این نقص بهمت وزیر دانشمند ما برطرف شده و در این باب کتابی جامع بنام جامی پدید آمده است.

کتاب جامی که از تاریخ انتشار آن چند گاهی نمیگذرد شامل ۴۱۳ صحیفه بقطع بزرگست که با نهایت دقت در چاپخانه بانک ملی ایران چاپ شده است. مطالب این کتاب بهفت فصل بزرگ تقسیم گردیده:

فصل اول کتاب بنظر ما از حیث تحقیق در تاریخ تمدن و اوضاع اجتماعی ایران یکی از مهمترین فصول این کتاب شمرده میشود زیرا در این فصل که تحقیق در باب محیط زندگی جامی اختصاص یافته از مسائل دینی و اجتماعی و سیاسی ایران در قرن نهم سخن رفته است بنحوی که خواننده بیاری آن بر جزئیات احوال و افکار و عقاید جامی بنیکی بی تواند برد. در فصول دیگر از زندگی و صفات و عقاید و آثار و مزار جامی هر يك باشباع سخن رفته و کمال تحقیق در باب آنها صورت گرفته است. آخرین فصل کتاب یعنی فصل هفتم آن راجعست به منتخبات اشعار جامی از قصاید و غزلیات و مقطعات و رباعیات و مثنویهای هفت اورنگ.

در پایان کتاب نامه ای از استاد بزرگوار آقای محمد قزوینی ادام الله ایام افادته در باب این کتاب و بعضی ملاحظات بر احوال جامی افزوده شده که خود متضمن فوایدی جدید است.

با اطلاع بر این مقدمات، کتاب «جامی» در شرح احوال نورالدین عبدالرحمن جامی را باید یکی از بهترین آثار تحقیقی و انتقادی در شرح احوال بزرگان ایران شمرد که مؤلف دانشمندش از طریق تألیف آن خدمتی ادبی و علمی بر خدمات سیاسی و اجتماعی خود بملت ایران افزوده است و امید است دیده مشتاقان همواره بنور اینگونه آثار بدیع از ایشان روشن و متمتع گردد.